DE MARIND-ANIM

DOOR

P. VERTENTEN.

HUN STERRENKUNDE.

A priori weten wij, dat een volk zóó primitief als de Marind-anim geen diepgaande studies en beschouwingen houdt over dit onderwerp.

Een dierenriem is hun onbekend.

Al weten zij vrij nauwkeurig wanneer het zonnewende is, de stand der sterren raadplegen zij daarbij niet in de eerste plaats. Zij zien immers dagelijks waar de zon in zee (of op het land) opkomt en ondergaat, en dat zegt hun genoeg in welken tijd van het jaar zij zijn.

Het begrip «jaar» is hun zelfs onbekend, zij spreken van een natten- «mbōr-a-mbōr» en een drogen tijd: pīg, en verdeelen de manen in mbōr-a-mbōr mandāw en pīg mandāw (mandāw = maan).

Om te zeggen dat een kind ongeveer drie jaar oud is, zeggen ze: 't is van drie droge tijden: inah-izakod pīg-rik.

Wel hebben de Marind-anim acht sterrenbeelden, waarvan één vooral hen interesseert: de poenō. Aanstonds komen wij daarop terug.

De nachten kunnen hier zoo heerlijk zijn (als men de muskieten buiten rekening laat) en de sterren blinken er in de diaphane lucht zooals men dat in 't Noorden nooit ziet.

De Marindinees¹ ook vindt dat schoon, maar zooals in alles en altijd is zijne bewondering oppervlakkig en van één kort oogen-

¹ Voor de uiterlijke verschijning van den Marindinees en zijn opschik naar gelang geslacht en leeftijd verwijs ik naar het uitvoerig en rijk met photo's geïllustreerd artikel van Pastoor P. H. Nollen in *Anthropos*. Jaargang 1909 bl. 553—573. „Les différentes classes d'âge dans la Société kaia-kaia.”

blik. Hij heeft veel meer oog voor een ngoes (krab) in den modder of op een knappend vuurtje dan voor de ngoes (de cancer) aan 't hemelgewelf. De buik is bij hem nummer één.

Wijl de Marind-anim de sterren beschouwen als levende wezens, als *tanamē anim*, als *dēma's*, zoo moeten wij eerst die woorden definieeren.

Tanami anim beteekent: menschen, levende wezens van vroeger, lang voor dezen, voorouders.

Dēma's zijn wonderlijke wezens van eene hoogere orde, wier oorsprong ligt in het onbekende verleden (van de meeste althans). De mensch zelf dankt zijn ontstaan aan de *Dēma's*; vóór dat de menschen menschen waren, waren ook zij *Dēma's* (wij komen daar later uitvoerig op terug).

De *Dēma's* bewonen bij voorkeur rivieren, bosschen, heuvels, maar zijn daar niet aan gebonden, zij kunnen ook op wandel gaan, zoo b.v. zijn er sterren die hier beneden haar te huis hebben, wat hun niet belet 's nachts aan den hemel te zitten. Hoe dat allemaal mogelijk is, moet men aan den Marindinees niet vragen, dat weet hij zelf niet, maar 't is zoo.

Ik zei daar juist: de sterren *zitten* aan den hemel, dat is de geijkte uitdrukking: *wajar hap ma wahamat*, zij zitten 's nachts aan het uitspansel, zooals de Marind-anim zelf des avonds stil en knusjes pruimend en pratend rond de knappende vuurtjes zitten.

De tovenaars (*jēmessaŋ*) kunnen de *Dēma's* zien in hunne ware gedaante wanneer zij in staat van bedwelming zijn, waarin zij zich brengen door het nuttigen van een uit bepaalde kruiden en boomschors gekauwden drank.

Verder noemt men *Dēma* al wat ongewoon is en dat afkomstig is van of bezeten heet door een *Dēma*.

Aan deze gegevens hebben wij voorloepig genoeg.

Verder moet ik doen opmerken dat wanneer zij spreken van den «pijl» of «de krab» dat nog niet zeggen wil, dat zij die sterren als eene echte krab beschouwen; neen, het sterrenbeeld heeft slechts betrekking op den uiterlijken vorm waarin zij zich aan ons voordoen. De twee sterren bijv. die den «pijl» vormen zijn *iwâg* (= maagd op huwbaren leeftijd) maar natuurlijk *Dēma-iwâg*.

Bij voorkeur zien zij in de sterren kleine jongens: *patoer* en *iwâg* maagden. Die spelen ook in de *Dēma*-legenden een

grootte rol. Wat in Europa prinsen en prinsessen uit de sprookjeswereld zijn voor de volksverbeelding, dat zijn schoone jongens en mooi opgesierde iwâg voor de Marind-anim.

Dat zij de sterren wel degelijk als levende wezens, menselijke wezens beschouwen — al zijn ze dan van hogere orde — blijkt uit een paar volksgezegden die zij voor waar nemen.

Eens hadden Sageb en Koeni (twee gebroers, jongens van 12—14 jaar) een bootje gekapt uit licht hout achter ons terrein in Okaba. De zon was bijna onder en ik ging eens zien hoever zij er al meê stonden. 't Was klaar. Morgen zouden zij het naar zee slepen. Sageb dekte het zorgvuldig toe met jong klapperblad.

— Sageb, waarom doet ge dat?

Hij sloot één oog, en met het andere naar de lucht kijkend zei hij: «Toe an, waja kōnō dap'isèp koesoen» = Mijnheer, anders zullen de sterren er in p...sen en dan komen er gaatjes in.

Aan een zelfde eigenaardigheid der sterren schrijven zij de bleekbruine vlekken toe die men op sommige jonge pisang-bladeren vindt; rot de jonge scheut uit dan hebben de sterren er zeker schuld aan.

DE «POENŌ».

(Onze Pleiaden).

Zie fig. III. — Dat is wel het meest bekende en besproken sterrenbeeld.

Volgens hen zijn het «patoer» kleine jongens in een kaboe = korf. Zij staan op één been «ip' vahamin» en laten den voet van 't andere op de bovenknie van 't eerste rusten. Zij kijken over den rand van den korf heen.

Er is eene legende van kleine jongens, Dēma-patoer die met moeder op reis gingen. Moeder droeg ze in een korf op den rug. Zij sliepen ook in dien korf. Zij veranderen in vogels.

Dit zijn heel andere jongens dan de «poenō — later komen wij daarop terug — ik haal dit hier slechts aan opdat de voorstelling niet al te vreemd zou schijnen.

Als de poenō 's avonds in 't Westen niet meer zichtbaar zijn, zeggen ze «de jongens zijn uit den korf geloopen». Dan kuieren zij even onder den gezichteinder door het Zuiden naar het Oosten om daar na bepaalden tijd 's morgens vóór de zon opkomt weer te verschijnen.

Dat weet ieder al zeer gauw. De Marindinees toch brengt vele nachten wakende door (en nog meer dagen slapende). Telkens als er een feestje is moet er getromd en gedanst worden tot 's morgens vroeg, tot het weer licht is. En is er toevallig geen feest — bijv. uit rouw — vóór de zon opkomt, gaan velen het strand op om hunne behoefte te doen. In alle geval, ze weten altijd wat er aan den hemel gaande is en niet zoo gauw zijn de Pleiaden 's morgens vroeg weer zichtbaar of ieder weet het: «Poenō mendap hoež» = de Poenō. zijn weer te voorschijn gekomen!

Ze weten dat nu de groote droogte begint, de samb pīg, en verheugen zich daarover. 't Is dan de tijd van nieuwe tuinen maken, de tijd om op villegiatuur te gaan in 't achterland, de muskieten zijn al zoo goed als verdwenen en men kan gerust

slapen onder den blooten hemel, regen is er de eerste maanden niet aan de lucht.

Toen ik aan den ouden blinden Poe-gån van Boeti zei, dat de Poenō er weer waren, kreeg hij zijn gemoed vol en nam mij bij den arm. «Mijnheer,» zei hij, «daar spreekt ge van onze voorvaderen ajoea!» Hij zelf had nu in jaren de Pleiaden niet meer gezien, 't was altijd nacht voor hem, maar die lieve herinnering deed hem goed.

Dat was in Juni en hij zei me, dat nu de naam van de maan halwojam was.

KĪW ĒTĒ.

(De Hyaden).

Zie figuur III. — Pas zijn de Poenō boven of de Hyaden (het bekende sterrenbeeld in V vorm) worden ook zichtbaar. De Marindinees noemt het Kīw etē = bekkeneel van de krokodil, dat ook den V vorm heeft. Ieder kind kent het. De ouderen wijzen het in de heldere nachten aan de jongeren. 't Zijn vooral de grootouders, amei, en vooral de grootvaders die meer dan vader of moeder met de kleinen spelend, hun de schitterende figuren aan den hemel toonen en Dēma-sprookjes vertellen, waar-naar de kleinen luisteren met open mond en stralende oogskens.

DE KO-ĒSAMAN ANIM.

(Gordel van Orion).

Ko-ēsaman wil zeggen: naast elkaar staan of loopen (daarom nog niet dicht op elkander).

Wanneer de zee opkomt en de jongens stappen op eenigen afstand van elkander met boog en pijlen de rollende golven in om visch te schieten dan hoort men zeggen: ip' ko-ēsaman. En zóó aanzien zij des nachts aan den flonkerenden hemel de drie groote sterren (de gordel van Orion of de drie Koningen) als drie schoone patoers die visch schieten in zee. Achter hen staat een kleinere jongen, om den geschoten visch aan te rijgen, hij houdt daartoe eene lus in de hand: karar ma hanir, volgens anderen draagt hij een mandje, 't is de «wadě k'ōgě anēm». Hier is bedoeld de kleinere ster in 't gevest van het zwaard van Orion.

De Sangaseëers zien in deze drie groote sterren drie jongens: Kaēdē, Dajō en Worīw, die in eene sloot aan 't visschen zijn naar kahak (= orib), kleine vette zoetwatervisschen die men op 't eind van den regentijd in alle grachten vindt.

NGOES.

(De Cancer).

Zie fig. I. — Het meest merkwaardig sterrenbeeld is wel de Ngoes of groote krab, omdat het samenvalt met ons sterrenbeeld De Cancer of Krab. — Kreeft is eene minder juiste vertaling van Cancer, deze toch is volgens de oude sterrenkaarten en het teeken in den dierenriem (zie figuur) geen kreeft maar een groote krab = ngoes.

Heeft men hier te doen met louter toeval of is het een overblijfsel uit het verre verleden?

In alle geval dekt het eene beeld niet volkomen het andere, volgens den Marindinees is de sterrenhoop in de kreeft het lichaam der krab en de twee sterren γ en δ zijn de *scharen*, welke twee sterren volgens onze sterrenkaart de *oogen* zijn van den Cancer.

Als zij het beeld zien denken zij steeds aan de echte ngoes, de groote krabben, die zij zoo heerlijk met een stuk klapper-noot als toespijs kunnen verorberen.

DANGOI.

(Zuider-kroon).

Wat wij Zuiderkroon noemen, noemt de Marindinees met veel meer recht Dangoi, want dat sterrenbeeld lijkt veel meer op een Dangoi dan op eene kroon.

Als een ēwati (huwbare jongeling) in feestooi is, dan steekt hij de dangoi op d. w. z. verschillende casuarispennen worden opeen geschoven in den vorm van eene omgekeerde i en op 't eind steekt men eene crème-kleurige zwart getopte staartveer eener bobodi-duif.

Zie fig. V. — Bij elke beweging van zijn veerkrachtigen gang zwiept de veer rythmisch mee. Vrienden en kennissen bewonderen hem: Dadgoi-ti eijèp idi = zie hem met zijn dangoi! En hij gaat zwijgend zijn gang, maar geniet in stilte.

KĀD-ANIM EN ĒPANI.

Is de «dangoi» zichtbaar dan staan ook de kad-anim aan den hemel. Men vertaalt dat best door «de visscherinnen.» De vrouwen hier breiden zeer vaardig groote ronde vischnetten van cocos-touw: kipa genaamd, met een ondiepen zak: ōmbō. Rondom is het net bevestigd aan een dunnen rondgebogen bamboe: tarangar.

De manier van visschen is deze: twee vrouwen hanteeren één net, de ééne rechts, de andere links. Zóó gaan ze in zee. Zien zij visch dan scheppen zij met het net, slaan de vangst met een stok lam en de buit gaat in een mandje dat ze met een band over het voorhoofd op den rug dragen. Zóó met het vischnet loopen heet «kād».

De twee sterren nu van 3e grootte links en rechts van Altaïr in «den Arend» noemen de Marind-anim Kād-anim = de visscherinnen. Zij dragen een rond vischnet en worden daarom ook de kapi-ti of «die met het vischnet» genoemd. Altaïr zelf is de zak (ōmbō) van dat vischnet. Naar den band (tarangar) waaraan het vastzit noemt men ze ook de tarangar-ti: die met de tarangar.

Op eenigen afstand recht naar haar toe komt een groote visch aangezommen: de ēpani. 't Is een mooie visch met roode oogen, zeer goed van smaak. Wat zij «ēpani» noemen is ons sterrenbeeld «de Dolfijn», zie fig. II. Op zij teekende ik de gewone grafische voorstelling van een visch bij de Marind-anim, zooals ik die aantrof op booten en ook wel op het vlakke zeestrand door de jongens met een pijl geteekend.

AMBATA EN TĀT.

De pijl der Marind-anim bestaat uit een schacht (een riet-steel = tāt) die onder plat wordt afgesneden om bij het afschieten met dat platte uiteinde tegen de breede pees van bamboe-schil te worden gedrukt. Naar gelang den punt worden de pijlen in allerlei soorten onderscheiden. De vierpuntige pijl om visch te schieten heet ambata.

Ambata nu is de naam van de twee sterren van eerste grootte α en β van Centaurus (tusschen Zuider-kruis en Altaar). Als een pijl komen ze op aan den Zuid-Oostelijken horizont en vallen in het Zuid-Westen in het water. β is de pijlpunt, α

de tât welke de Dēma's plat afsnijden met eene ahatip (snij-schelp — mosselsoort), zoodra α boven den horizont is.

Wanneer na zonsondergang de Ambata in het Zuid-Oosten opkomt dan wijst iedereen er naar. «Ambata mendap hoež», zeggen ze: «De Ambata zijn te voorschijn gekomen». Uit dezen zin ziet men dat Ambata hier in 't meervoud gebruikt is (de pijl heeft ook 4 punten). Het zijn Iwâg, Dēma-Iwâg en alle menschen noemen nu de namen der plaatsen over de Engelsche grens, waar de Ambata en andere Dēma's wonen — aldus de overlevering — en die de meeste volwassenen nog zagen op hunne sneltochten. In één adem noemen zij die namen zooals men een dierbaren afwezige noemt wanneer men aan hem denkt (koehoem heet dat): «Ēmēr anēm anē hoež!» — Oepad! — Sarapadō Awih — Wōrēkō! — Dōrawēr! — Sawēr! — Wangma! — 't Zijn alle plaatsnamen, sommiger beteekenis wijst op eene legende. Zoo gaarne zouden zij die streken eens weerzien en nóg liever verder gaan op sneltocht; maar dat is nu uit. En in hunne verbeelding zijn die plaatsen veel schooner en aantrekkelijker dan in werkelijkheid, vooral Wangma.

«Wangma», Mijnheer, «dat is vlak bij het strand». 't Is een groot bosch dat mooi gewied en geveegd wordt door de Dēma-Iwâg. Daar wonen de Ambata, daar is een groote waterput en een groote heuvel.

Opmerking verdient dat men de Ambata en Tât juist dáár boven den horizont ziet verschijnen waar zich die plaatsen bevinden.

't Is nu de Samani mandâw = de schurftmaan(d), de wind waait uit het Zuiden, de Pīg (droge tijd) begint. Op het strand vindt men nu veel de smakelijke langwerpige schelpdierpjes Moemoë.

ONGTAPA-LĪ.

Alle roode sterren heeten Ongtapa-lī, d. w. z. vonken van brandende klapperschaal die rood branden in den nacht.

Van de sterren zeggen ze ook dat ze fonkelen (amoeh) terwijl de planeten (ōvōm) kindē dēhi zijn, d. w. z. met onbewegelijk oog vóór zich uit staren. Nochtans verwisselen ze meer dan eens sterren en planeten wanneer deze in 't midden van den hemel staan. Met de morgenster (Venus) vergissen zij zich nooit dat is de ōvōm. Aanstonds meer daarover.

GOEM (ook SÖPRĚ)

dat is: houtasch. Men hoort vooral goem: witte houtasch. Ze bedoelen daarmee den melkweg en zeker lijkt deze meer op witte assche dan op melk. 't Zijn kleine meisjes «kivasom», maar natuurlijk Dēma-kivasom, die ze aan den hemel strooien. De Marindineesch spreekt vooral over den melkweg in het droog seizoen (Oost-moeson) en dan is hij ook bepaald het mooist.

PATARĒ

d. w. z.: graven noemen zij een paar groote sterrenhoopen aan het Zuidelijk halfrond, die dezelfde tint hebben als de melkweg. Volgens hen (vooral in Imāz) zijn dat graven waarover kalk is uitgestrooid.

ÖVÖM

is op de eerste plaats de morgenster (Venus), die hier zoo heerlijk blinkend oprijzen kan als eene groote blanke vlam. Men noemt ze ook Pīg-ōvōm. Komt een tweede planeet vóór of na de morgenster op, dan spreken ze van Mahai = eerste en Ēs = laatste ōvōm.

Ik meen dat het in 1913 was dat er conjunctie was van Venus met eene andere planeet. Elken dag kwamen zij dicht bij elkander om daarna zich weer van elkaar te verwijderen. Dat schoone verschijnsel ontging hun niet en zij maakten er ons attent op.

De morgensterren zijn ook Dēma-iwāg, Venus Arap, de andere Mandi. Beiden wonen in het eens zoo fameuze nu bijna leeggekapte bosch van de Dēma Brawa achter Boeti, een kwartier ten Zuid-Oosten van Merauke op den zandrug.

De tovenaars van Boeti hebben in bedwelmden toestand de twee Dēma-iwāg daar herhaaldelijk gezien. Heel mooi zijn ze en nemen onder het gaan de lange haar-aanvlechten onder den arm, zooals echte iwāg dat ook doen; haar huidskleur is rood (en met rood bedoelen ze hier eene kleur als van zacht-rood koper). — De tovenaars (gewone stervelingen kunnen ze niet zien) zeiden dan aan de menschen: iwāg mendan kahak = de iwāg zijn naar de tuinen gegaan. Als zij ze teeken gaven of sst! riepen liepen ze weg en verdwenen.

Hare verblijfplaats daar heet: «Iwåg ip wahamat» = «daar zitten Iwåg».

Het terrein zelf is er een weinig oneffen, anders is er niets bijzonders te zien.

Opmerking verdient, dat men van af het dorp Boeti (aan het zeestrand de morgenster(ren) boven het Brawa-bosch ziet opgaan.

Als menschen van Boeti op reis zijn, bijv. naar het bevriende en verwante Sangasē en ze zien daar 's morgens de morgenster dan noemen zij de geliefde plaats: «Iwåg ip wahamat» «Arap — Mandi!» en dan denken zij aan huis. Dat heet «Koehoem» zooals ik reeds zeide en meermalen krijgen ze dan heimwee en rollen hun de tranen uit de oogen. Ook deze indruk echter — men vergete dat niet — is zooals de meeste hunner indrukken oppervlakkig, kortstondig, van een oogenblik.

In fig. IV ziet men verschillende afbeeldingen van Ōvōm en Wajar (ster). Men vindt ze op de versierde posten der feesthuizen, op den Gari (groot danstoestel der Majō's), op de trommen, vaak ook gesneden uit poeki (= het breede onderstuk van den sagostengel) en beschilderd tegen den gevel der hutten. Met een houten pin worden ze daar tegen bevestigd.

KORARÈB-ANOEM OF KOARAK-ANOEM.

Zoo heet Venus als avondster.

Zij schijnen niet te weten dat Ōvōm en Ko-arak-anoem één en dezelfde planeet zijn. In het regenseizoen gaat «Venus» een tijd na de zon onder. Wanneer ze dicht bij den horizon komt onttrekken de nevelen haar aan het oog en laten ze dan weer doorschijnen. Aan dat feit dankt zij haar naam.

Ko-arak anoem toch beteekent: eene vrouw (anoem) die zaken uit haar korf neemt (koarak) en korarèb-anoem is eene vrouw die zaken ophangt.

Verdwijnt de avondster voor een oogenblik, dan zegt men «zij is in huis gegaan om iets weg te hangen», wordt ze weer zichtbaar dan heet het: «zij komt weer buiten om iets anders te halen».

Zij stellen zich namelijk de avondster voor als eene Dēma-vrouw die tegen den avond terugkomt uit de tuinen. Zij heeft overdag sago geklopt en brengt met «sago» ook allerlei voorwerpen meê, die voor de bereiding van het meel dienen: haar

ka-hangad = sago-uitsteker; haar ka-havèk: stok om sago te kloppen; wangop: de zeef, een plantaardig weefsel waardoor het sago-water loopt om lager in eene omgekeerde bladnerf te bezinken; ahi = houten klemmetjes om de wangop vast te steken enz. . . . enz. . . . dat alles neemt zij één voor één uit haar korf om het naar binnen te dragen . . . tot ze voorgoed in huis verdwijnt.

VALLENDE STERREN.

Ze heeten «Wai». Men ziet ze hier dikwijls en zeer mooie. Voor de Marind-anim juist omdat zij zooveel in de openlucht zitten gaan er weinig onopgemerkt voorbij. Ze beschouwen een vallende ster als een of ander gebeente van een heis (overledene) dat uit de lucht valt «Heis heijãw ma heič»! en dikwijls hoort men dan: Amei-a...oh!: o grootvader! o voorvader!

KOMETEN.

De komeet of staartster heet hier: Majoebtoe = eene vrouw met lange haarvlechten, of Jāg-toe: die met de Jāg. (Jāg zijn de twee lange staartdraden van den paradijsvogel). Ook een straal (licht of zonnestraal) noemt men zoo, zoodat men Jāg-toe ook kan vertalen door: de vrouw met de stralen.

De komeet van Haley (die hier zoo prachtig te zien was) vonden ze heel gewoon en schonken er slechts in 't begin aandacht aan. Alleen ondervraagd spraken zij daarover en nog onverschillig. In Nowari vertelde men dat de Kondo-anim de ōvōm (niet de wajar) met paradijsvogeltooi hadden gesmukt, er zou groote droogte ontstaan. In Boeti zei men dat de komeet van zelf gekomen was, eveneens als voorbode van droogte. Aan den overkant van de Merauke-rivier heette het, dat de ster veel regen zou aanbrengen aan de kust en droogte in het binnenland.

AEROLIETEN.

Aerolieten 'als zoodanig, als uit den hemel gevallen steenen, schijnen hun onbekend.

In Wendoe achter een der mannenhuizen ligt een zware

aeroliet, 't Is een mensch zeggen ze: Anem-kë; zijn naam is Bodor-anèm.

't Is volgens hen een menschenkop in steen veranderd. In Samandâ hebben de Dēma's (Dēma beteekent soms ook voorvader) Bodor-anèm gedood. Samandâ ligt in de buurt van Sanajoe op de Merauke-rivier. De stichters van Wendoe hebben Bodor-anèm naar het dorp meêgebracht. Dat is alles wat ze van hem weten.

Bodor-anēm moet in de schaduw liggen, hij ligt buiten tegen de hut onder het ver overstekend dak, anders zou hij bederven en uiteenvallen. Het huis is *zijn* huis. De ronde vorm van den steen doet wel aan een schedel denken; hij heeft een middellijn van $\pm$ 40 cM.; aan één kant is er een snede in gekapt, dat is de mond, en wat hooger heeft men beproefd hem twee oogen te geven, maar heeft met het ten dienste staand primitief gereedschap slechts enkele scherfjes kunnen losmaken van den harden steen.

Merauke, 4 Februari 1919.